

Lepagehäck

Sortval, plantering och beskärning

Examensarbete Jasmine Waara

Centrum För Pomologisk Utbildning 2019

Innehållsförteckning

Inledning/Bakgrund	3
Syfte/Mål	3
Frågeställning	4
Avgränsning	4
Definitioner	4
Material och Metod.....	5
Resultat.....	5
Därför spaljering.....	5
Olika varianter av spaljering	6
Fördelar med lepage	6
Material till lepage: sorter, grundstam och ympning.....	6
Så här ympade jag	7
Hitta ymppris	7
Hitta grundstam	8
Välja grundstam	8
A2 (Alnarp 2).....	8
B9 (Budakowski 9)	9
Var konsekvent.....	9
Mitt val	9
Att välja äppelsorter	10
Äppelsorterna i min lepagehäck.....	11
Lepagehäckens ändar	14
Plantering av lepage: plats, avstånd och vinkel	15
Beskärning av spaljerade äppelträd och lepage.....	17
När	19
Sporrbeskärning vår/vårvinter	19
Sommarbeskärning juni-augusti: pincering.....	20
Skötsel av lepage första året	20
Skötsel av lepage andra året	21
Tänkvärt.....	21
Slutord	22
Sammanfattning.....	23
Källförteckning.....	25

Inledning/Bakgrund

Jag älskar äpplen. Det är en helt underbar frukt. Träden blir som gamla vänner i trädgården, jag blir helt orimligt glad av äppelblom och jag älskar att plocka äpplen, tillaga äpplen och såklart också att äta äpplen! Det finns en så oerhörd variation och smakrikedom att välja bland men tyvärr tar ju stora äppelträd också stor plats... En bra lösning på det problemet är spaljering av fruktträd, på så vis får du plats med många äppelsorter på en liten yta. Men, spaljering kan se olika ut och det finns många olika former att välja mellan: päronportal, äppeltunnel, persikospaljé...

Jag fastnade för just lepagehäck av äpple eftersom det är en så vacker, organiskt böljande form som dessutom generöst rymmer väldigt många olika äppelsorter i ett och samma format. Praktiskt och vackert på en och samma gång. Blunda och föreställ dig en böljande häck av äpplen. Med korgen på armen kan du enkelt plocka fler än tio olika sorters äpplen från en och samma häck, utan att behöva balansera på en stege. Och den får plats i en helt vanlig villaträdgård.

Vad är en lepagehäck då? En lepagehäck utgörs vanligen av äpple och består av ettåriga plantor (sk spön) som planteras snett på rad (i vanliga fall planteras de på rad, i lite mer ovanliga fall kan de planteras i en cirkel). De binds eller ympas sedan ihop och bildar med tiden ett vågigt, böljande rutmönster i flera våningar/nivåer.

Att få till en lepagehäck i min egen trädgård har jag drömt om länge. Nu har det äntligen blivit av men vägen dit har varit onödigt lång eftersom det är så pass knepigt att hitta praktisk information om hur man gör rent konkret. All teoretisk information jag hittat har jag sammanställt här jämte mina egna personliga erfarenheter så att fler vågar plantera lepage. Prova du också!

Syfte/Mål

Min förhoppning är att ge dig som läser konkret information om hur man faktiskt gör: hur man planterar och sköter spaljéerade fruktträd i allmänhet, och en lepagehäck i synnerhet, så att du också vågar dig på hantverket. För det är ett hantverk! All spaljering kräver återkommande skötsel och underhåll om resultatet ska bli bra, och spaljéerade fruktträd behöver mer regelbunden tillsyn och beskärning än vanliga friväxande träd. Men det är kärt besvär för den som vill njuta av mycket frukt på liten yta.

Frågeställning

Mina egna frågor och funderingar kring lepage har varit utgångsläget för det här examensarbetet; Vad är en lepagehäck? Hur får jag tag på växtmaterial? Hur ska den planteras? Vilket avstånd mellan plantorna? Vilka sorter passar bäst? Hur ska lepagehäcken beskäras? När ska den beskäras? Hur får jag till formen?

Frågorna kan verka ganska enkla, men att faktiskt få tag på svar har varit långt ifrån enkelt.

Avgränsning

Egentligen går det ju att skriva precis hur mycket som helst om spaljering: det finns många olika tekniker, format, fördelar och nackdelar med olika sorters frukt (persika, plommon, äpple, päron osv), olika sorters grundstammar, den kulturhistoriska aspekten osv men jag har valt att ha huvudfokus på formen lepage. Lepegehäck är ett bra exempel tycker jag eftersom den både är praktisk och vacker på en och samma gång. Ur pedagogisk synvinkel är lepage *extra* bra eftersom den både kräver allmänkunskap om spaljering såväl som specialkunskap om hur just det här böljande, vågiga formatet bäst bearbetas fram.

Definitioner

Att tvinga fruktträd att växa i en ordnad, av människan påhittad konstgjord form kallas för spaljering. Det finns många olika sådana format; den kanske vanligaste är den platta formen av en solfjäder, och en av de enklare är formen av ett stort U men det finns många många fler. Jag har valt att fokusera främst på formen lepage.

En lepegehäck är en slags fruktträdshäck och ser nästan ut som ett levande staket, men med bågformade, böljande våningar. Istället för raka, vågräta linjer så bildar lepegehäcken ett vågigt ruttmönster i flera våningar. En lepegehäck kan vara olika lång och olika hög, hur många våningar som är ”lagom” väljer du själv. En lepegehäck kan användas som en avgränsning i trädgården eller bara fristående som en prydnad. I Frankrike syns ibland lepegehäckar placerade som en cirkel i rondeller.

Material och Metod

I jakten på information om lepagehäck har jag både använt mig av traditionella, skriftliga källor som böcker och tidningsartiklar men även av sociala medier som t ex Sveriges Pomologiska Sällskaps Facebookgrupp. Jag har googlat mig fördärvad och även frågat (ringt, mailat eller träffat) pomologer, privatpersoner och yrkesverksamma personer inom trädgård som är duktiga på just äpple hur de har gjort sina lepagehäckar. Jag har också delvis skapat eget källmaterial genom samtal och intervjuer, bl a i podcasten Trädgårdtrollets Trädgårdspodd (avsnitt 9 Om päron med Niklas Medin som bl a berättar om päronlepage).

Eftersom teoretisk information och verklighetens praktik inte alltid rimmar lika så har jag själv också utfört mycket av det jag skrivit om (men inte allt, eftersom min egen lepagehäck fortfarande är så pass ung). Jag har jagat grundstammar och ympris och ympat ihop dem för att kunna göra en lepagehäck på riktigt från grunden.

Resultat

Därför spaljering

Ur ett ekonomiskt, rationellt perspektiv är spaljering av fruktträd optimalt eftersom det innebär en maximerad skörd på minimal yta. I boken Odlas Frukt skriver Torsten Johnsson att ”Träden i häckraden hålls smala /.../ och låga varför frukten får optimala ljusbetingelser samtidigt som skötselkostnaderna blir låga” (Johnsson: 1988:115). Detta gör spaljering intressant för yrkesodlare men jag tycker inte att vi ska glömma bort det estetiska perspektivet, att spaljering kan vara väldigt vackert! Kombinationen av maximerad skörd, minimal arbetsinsats och skönhet gör spaljering intressant också för hemträdgården, oavsett om det handlar om en större trädgård på landet, en mindre trädgård i stadsmiljö eller en kolonilott. Lepegehäcken borde vara av extra stort intresse för äppel- och päronälskare eftersom den erbjuder möjligheten att dessutom maximera antalet *sorter* i ett och samma format för att få så lång äppelsäsong som möjligt (Lär dig göra din egen äppelhäck – nätartikel Dalademokraten 2008-07-31). Även om det kan vara arbetsintensivt med beskärning under korta perioder så är det lätt att nå och komma åt vid arbetet, både vid beskärning och skörd eftersom det är bra plockhöjd och arbetshöjd rent ergonomiskt, i alla fall jämfört med högväxande ”vanliga” träd. Om lepegehäcken odlas vid en skyddande vägg skapas dessutom ett mikroklimat som gör att man kan välja mer värmekrävande, exotiska sorter (Horgby 2012:16).

Olika varianter av spaljering

Spaljering av fruktträd kan se väldigt olika ut och det finns en mängd olika format att välja bland. Att spaljera en enskild, solitär planta i olika former är vanligt, ofta placerad mot en södervägg för att på så vis snabba på mognadsprocessen. Man kan också låta flera olika plantor tillsammans bilda ett mönster, som en lepagehäck eller palmetter klippta i olika formationer på rad. Här är några exempel (Horgby 2012:14):

Kordongträd – finns som vågräta, lodräta, sneda, vågiga. Används ofta som avgränsande häck eller för att bilda rum i trädgården.

Palmetter – finns i fri form, med sneda grenar, med vågräta grenar, i kandelaberform (med enkla eller dubbla grenar, u-former som liknar gaffelns, gaucherpalmetter eller verrierpalmetter). Placeras ofta mot en vägg. Även sk ”fri form” förekommer.

Solfjäderform – Platt solfjäderformat träd, placeras ofta mot en vägg.

Bägarformer – platt u-form eller flerarmad u-form.

Lepage – ettåriga fruktträdsspön planteras snett i marken med 45 graders vinkel med 1 meters mellanrum, på hösten böjs toppen och binds vid basen på granträdet (alla toppar böjs åt samma håll). Till våren kortas alla skott på ovansidan in utom ett, det kraftigaste mitt på bågen som tillåts fortsätta växa för att bilda nästa våning på häcken. Till hösten böjs även dessa skott, fast åt andra hållet och binds fast vid granträdet skott i samma nivå (Vollbrecht, Alm och Veltman 2006:119). Placeras ofta fristående i trädgården, som en häck eller som en vägg.

Fördelar med lepage

Den viktigaste fördelen med lepagehäck anser jag vara att dess format överlägset erbjuder så pass många *olika sorters* äpple på liten yta: en äppelsort per meter. Till skillnad från ett klassiskt familjeträd, som ju vanligen är ett friväxande äppelträd med många påympade sorter, så är lepagehäcken mer kompakt, lättplockad och kan placeras även i en liten trädgård.

Material till lepage: sorter, grundstam och ympning

För att bygga en lepagehäck behövs ettåriga äppelspön av passande sort. I teorin kan du såklart spaljera vilka äppelsorter som helst, men i praktiken är det bra att välja sådana sorter som är hyfsat kompatibla med varandra för att få en så pass jämn och lättskött häck som möjligt. Att kombinera yviga, starkväxande sorter med långsammare sorter är alltså inget att

rekommendera, och försök gärna undvika sorter som bär frukt långt ute på sina grenspetsar, som Filippa eller Åkerö.

Själv tycker jag att den optimala äppelhäcken ger frukt under lång tid, dvs består av både sommaräpplen, höstäpplen och vinteräpplen. Att lyckas få tag på alla sina önskesorter är dock inte alltid så lätt, särskilt inte om du vill köpa dem som färdiga äppelspön. Vanliga trädgårdsbutiker säljer sällan så unga träd, men lite mer välsorterade plantskolor kan ibland sälja ettåriga spön som de ympat ihop själva, de brukar kosta ca 300 kr styck. Om du vill ha en väldigt lång lepagehäck så kan det snabbt bli en dyr historia, betydligt billigare blir det om du själv gör dina äppelspön genom att ympa på dina favoritsorter på en grundstam.

Så här ympade jag

Att ympa innebär att man på våren leker lite Frankenstein och sätter ihop trädets nedre del, ett rotsystem (grundstam), med trädets övre del, en äppelsort (ympriset, kallas även för ädelris). De olika delarna läggs med snittytan mot varandra, surras ihop med platt och bred gummisnodd, ymptejp eller bast som täcks med ympvax för att inte torka ut och efter en tid så har de vuxit ihop. Det finns väldigt många olika sätt att ympa på (hakymp, klyvymp, okulering mm) men principen är densamma: att låta kambiumskikten, dvs det ljusare tunna vävnaden precis under ytterbarken) i de två delarna placeras mot varandra och sen växa ihop. Jag valde den klassiska skarvympen (kallas även för läggymp): jag gjorde ett avlångt, snett snitt på grundstammen och ett likadant snett snitt i samma storlek på ympriset och lade dem mot varandra så att kambium låg mot kambium, fäste ihop dem med ymptejp och smetade på ympvax, både över ymptejpen och över snittytan i toppen på ympriset (Seymour 1980:181).

Hitta ympris

Ympriset köpte jag på Nordiska Trädgårdar, den årliga trädgårdsmässan i Älvsjö i montern hos Sveriges Pomologiska Sällskap och i montern hos Blomqvists Plantskola (som också sålde bra ymptejp). Du kan också köpa ympris av Apelkonsult.se (Sven Levin) eller genom att kontakta något av Sveriges alla klonarkiv, t ex Julita Gård som tillhör Nordiska Museet. Eller fråga vänner och bekanta! Ympris tas (klipps) vanligen på vintern och ska vara lillfingertjocka årsskott från trädets övre del. Förvara det sval, inrullat i fuktigt hushållspapper i t ex kylskåpet (så att det inte torkar ut och kvisten dör) tills det är dags att använda det. Ympvax brukar finnas även i vanliga trädgårdsbutiker. Tänk på att privatpersoner och Sveriges Pomologiska Sällskap inte tillhandahåller certifierat, garanterat friskt ympris, men de har roliga sorter som kan vara svåra att hitta någon annanstans som kan göra det värt risken.

Det luriga med att skaffa ympris till lepagehäck är att du behöver ha allt ympris redo samtidigt när det är dags att ympa, detta för att få till en jämn tillväxt och äppelspön i samma ålder. Det funkar alltså inte att skaffa lite ympris ena året, och sen resten andra året utan när det väl är dags för dig att ympa på våren så behöver du ha alla sorter hemma *samtidigt*. Och det är inte alltid så lätt att lyckas hitta *alla* sorter man vill ha på så kort tid... Ympris kan förvisso förvaras i kylan ett tag; inrullat i fuktigt hushållspapper i en plastpåse så håller det i några veckor men inte hur länge som helst.

Hitta grundstam

Grundstammar säljs inte i vanliga trädgårdsbutiker men går att beställa från välsorterade plantskolor, dock gäller det att vara ute i god tid. Ympning görs på våren, men grundstammarna behöver du beställa redan hösten innan, vanligen före oktober-november (men exakt deadline skiljer sig åt från olika leverantörer). Ofta säljs de som minsta volym i tiopack. Jag beställde mina från Ebeplant (och kompletteringsköpte lite mer på Älvsjömässan från Blomqvist) men det finns många fler som säljer ympris: Rögle Plantskola, Blomqvist Plantskola, Svartbäckens Trädgård mfl (Skogsträdgårdsbloggen: Grundstammar del 5 – Hur får jag tag på dem av Philipp Weiss 2019-03-15). På trädgårdsmässan Nordiska Trädgårdar i Älvsjö brukar Blomqvist Plantskola finnas på plats och sälja både grundstammar och ympris. Köp bara certifierade grundstammar så att du med säkerhet vet att de är friska och inte har någon trist sjukdom.

Om du behöver väldigt många grundstammar så lönar det sig att beställa från grossister utomlands, tex polska Gospodarstwo Jedrzejewski eller tyska Lodder Unterlagen. Då blir styckpriset på grundstammarna lågt men frakten kan bli dyr.

Välja grundstam

Att välja grundstam innebär oftast att välja mellan starkväxande respektive svagväxande, vilket i princip avgör hur snabbt häcken växer, hur gammal den blir och framförallt hur pass mycket arbete som krävs av ägaren/ den som ska underhålla och sköta häcken. Det spelar också roll var i vårt avlånga land du bor någonstans, det är vanligare att använda svagväxande grundstammar till äppelspaljé i södra och mellersta Sverige, medan starkväxande A2 går bra mer norrut (Ångström-Isacsson & Ångström 2014:149).

A2 (Alnarp 2)

Starkväxande och långlivad grundstam som uppnår 80% av Antonovka, framtagen på Alnarp (Skogsträdgårdsbloggen: Grundstammar del 1 – äpplen av Philipp Weiss 2019-02-03). Det

innebär snabbare tillväxt, längre livslängd och en självbärande häck som inte behöver stöd. Dessvärre innebär det också kraftigare tillväxt av årsskott vilket kräver mer skötsel och beskärning. Sannolikt passar starkväxande grundstam den som vill ha en ganska hög, självbärande häck hyfsat snabbt med gott om tid att lägga på beskärning. Växer relativt snabbt.

B9 (Budakowski 9)

Svagväxande grundstam från Ryssland som uppnår ca 30 % av Antonovka (Skogsträdgårdsbloggen: Grundstammar del 1 – äpplen av Philipp Weiss 2019-02-03). En av de hårdigaste grundstammarna som tål mer kyla, sätter frukt snabbare (än t ex A2) och kräver mindre beskärning. Dessvärre tar det lång tid för häcken att ”bli något” rent visuellt, och den kommer behöva stöd och vattning permanent. Sannolikt passar svagväxande grundstam bättre för den som vill ha en låg lepagehäck, eller den som bor i kallare zoner och vill lägga minimalt med tid på skötsel och underhåll av sin häck. Värt att tänka på är dock att regelbunden kontroll av fastbundna grenar och deras uppbindning också kan vara tidskrävande. Uppbindningen behöver tittas till regelbundet och flyttas på så att inte metalltråd eller snören skär in i barken och skadar träden. Växer långsamt.

Var konsekvent

Ofta brukar ”vanliga” spaljerade fruktträd ympas på en svagväxande grundstam (exempelvis den vanliga B9 men det finns många fler), eftersom de sätter frukt snabbare och kräver mindre beskärning. Lepagehäckar brukar däremot ofta ympas på starkväxande grundstam som A2 eftersom de då i teorin blir självbärande, dvs inte behöver stöd för evig framtid. Båda varianterna fungerar; det går att göra en lepagehäck på starkväxande grundstam och det går att göra en lepagehäck på svagväxande grundstam (även de växer olika fort). Att blanda grundstammar, dvs att exempelvis sätta varannan A2 och varannan B9 bör däremot undvikas eftersom de då växer väldigt ojämnt och resulterar i en ojämn och svårskött lepagehäck (Samuelsson & Schenkmanis 1995:50). Ändarna på lepagehäcken kan däremot ha en annan, mer starkväxande grundstam eftersom de fungerar som ett levande stöd för resten av häcken.

Mitt val

Vilken grundstam som passar bäst till just lepagehäck är inte självklart, jag har stött på olika förslag från olika källor. Peter Glader har valt att enbart använda sig av grundstammen A2 i sin häck eftersom han bl a vill att den ska bli självbärande, dvs inte behöva stötts (Lepagehäcken i Floda 2019-01-01). I den klassiska Beskärningsboken skriver Vollbrecht, Alm och Veltman att ”Grundstammen, underlaget för päron och äpple på spalje, bör vara

svagväxande.” (Vollbrecht, Alm och Veltman 2006:116). Torsten Johnsson förordar också svagväxande grundstammar, som M26 och M9 eftersom de ger hög avkastning snabbare (Johnsson:1988 :115). Även Lars-Eric Samuelsson och Ulf Schenkmanis rekommenderar också svagväxande grundstam (Samuelsson & Schenkmanis 1995:50).

Efter mycket velande fram och tillbaka bestämde jag mig till slut för grundstammen B9 eftersom jag bor i zon 4 och därför vill vara säker på att växtmaterialet klarar även en snöfri vargavinter. Här är dessutom blåsigt och marken består till stor del av lera. Jag vill gärna ha frukt så snart som möjligt, så då verkar priset att ha kvar stödet till häcken livet ut rimligt att betala. Dessutom verkar det som att även lepagehäckar på grundstam A2 i praktiken brukar ha sitt stöd kvar, teoretiskt klarar de sig utan men för att få till en jämn form så brukar de faktiskt få ha kvar sitt stöd ändå, som hos Lennart Svahn i Duvbo (se bild på bloggen Svenska Äpplen: Hemma hos Svahns av Görel Kristina Näslund 2017-05-14).

Det bör tilläggas att det finns en himla massa fler grundstammar än bara B9 och A2, men de är två av de vanligaste sorterna vi använder i Sverige som brukar vara hyfsat lätta att få tag på. Jag ympade på våren, lät årsspöna växa till sig i kruka under sommaren och planterade dem till hösten.

Allra helst hade jag velat använda grundstammen P60 som jag hört mycket gott om, men den visade sig tyvärr vara svår att få tag på. Den är annars känd för att klara av just lerjord lite extra bra, och verkar vara snabbare i tillväxt än B9. För den som vill ha en ännu mer svagväxande grundstam så är B491 ett alternativ, som bara uppnår 20 % av Antonovka (Skogsträdgårdsbloggen: Grundstammar del 1 – äpplen av Philipp Weiss).

Att välja äppelsorter

Rent praktiskt så vore det förstås enklare att göra en lepage av en och samma äppelsort på alla spön, eftersom man då kan vara mer säker på att de håller ”jämn steg” med varann i utveckling och tillväxt än om man blandar olika sorter... Men hur kul vore det? Självklart är det roligare att ha flera olika sorter (och smaker) i sin äppelhäck. Traditionellt brukar kunniga pomologer rekommendera en kombination av sommaräpplen, höstäpplen och vinteräpplen för att på så vis förlänga skördeperioden så långt som möjligt. Välj dessa efter tycke och smak, viktigt är dock att du tar hänsyn till i vilken zon du bor så att växtmaterialet verkligen är tillräckligt härdigt och klarar kylan i den del av landet du bor.

De flesta återförsäljare av äppelsorter brukar ange zon på äppelträden de säljer, boken Svenska Äpplen av Görel Kristina Näslund är annars ett ypperligt uppslagsverk, där står

zonerna angivna vid respektive sort. Vilken zon du bor i tar du lätt reda på genom att titta på zonkartan som Riksförbundet Svensk Trädgård tagit fram. Tänk på att zonkartan inte är en absolut garanti för vilka sorter som trivs var i landet, även valet av grundstam, läge (blåsigt/skyddat) jordmån mm påverkar.

Vilka äppelsorter du väljer att ha i just din lepagehäck är helt upp till dig MEN det finns vissa saker som kan vara bra att tänka på:

*Försök att undvika sorter som gärna sätter frukt långt ute på grenen (exempelvis Cortland, Åkerö, Filippa, Aroma) Det går att spaljéra även dem, men det kräver mer arbete. Mycket mer arbete (Samuelsson och Schenkmanis 1995:73.

*Försök att undvika sorter som är kända för att väldigt lätt få kräfta (exempelvis Åkerö)

*Ta reda på sortens växtsätt och anpassa valet av grundstam efter det: Discovery är t ex en äppelsort som *i sig själv* är rätt svagväxande. Discovery ympat på svagväxande grundstam B9 är därför ingen bra kombination eftersom det ger ett träd med fruktansvärt dålig tillväxt som mest står och stampar. Discovery blir därför bättre på en piggare, mer starkväxande grundstam. Rubinola är en sort som *i sig själv* är väldigt starkväxande. Rubinola ympat på en starkväxande grundstam A2 ger därför ett träd med *extremt* bra tillväxt, vilket kanske inte är så bra om den ska samsas med andra sorter i en lepagehäck där jämn tillväxt är det optimala.

Äppelsorterna i min lepagehäck

Det är verkligen inte särskilt lätt att välja äppelsorter, smaken är ju som baken och det är heller inte så lätt att få tag på allt man vill ha. Särskilt lite mer ovanliga sorter kan vara knepiga att hitta... Efter att ha letat runt i några år fick jag nog och insåg att jag nog tyvärr aldrig skulle lyckas hitta precis alla älsklings sorter som jag helst ville ha i drömhäcken. Jag fick kapitulera och acceptera att jag fick hålla tillgodo med det som fanns och välja utifrån det. Jag hade gärna haft fler finska sorter och fler vinteräpplen och färre sommaräpplen men det fick bli som det blev. Viktigast för mig (förutom smak) var att de tål kylan där jag bor, mittemellan Uppsala och Gävle:

Esters Päronäpple – (Esterin päärynäomena) Zon V (IV) Ett rikbärande sent sommaräpple från Kyyjärvi, sorten är identiskt med Lång-sjöns päronäpple. Frukten är ganska liten, har varmt gul botten med röd färg, lätt strimmigt. Smaken beskrivs som god med en tydlig angenäm söt päronsmak.

Gult Kaneläpple/ Gulkanel – (Keltakaneli) Zon III-V (VI) Ett rikbärande höstäpple som beskrivs som en av de godaste kanel-sorterna som funkar fint både som ätäpple och köksäpple. Sorten kommer ursprungligen från Ryssland och kom till Finland 1881. Sorten är vanlig i Finland numera, mer ovanlig i Sverige. Frukten är saftig och svagt syrlig med toner av kanel. Ljusgul botten med svaga röda stänkstrimmor. Frukten är medelstor med vitt fruktkött men trädet är kraftigväxande med långa grenar. Växer tydligen extra bra i sandjordar, så jag får vackert jordförbättra min lerjord efter bästa förmåga med barkmull och kompost... Skörden verkar dröja, 5-8 år verkar jag få vänta på att få smaka. Den som väntar på nåt gott... Jag har inte hittat några som helst uppgifter om pollinatörer.

James Grieve – Zon I-IV Gott höstäpple med lätt parfymaktig smak. Sorten får lätt spetsiga grenvinklar men ger troget varje år och får frukt jämnt fördelad på grenarna. Sorten är ganska svagväxande i sig själv men börjar ge frukt tidigt, ibland så mycket att kartgallring behövs (Näslund & af Sandeberg 2010 s 238).

Konfetnoje – Zon IV (V) Sött sommaräpple som kommer från de baltiska länderna. Frukten är medelstor med en god sötma som har en lätt vinsyrlighet. Gul botten med enstaka röda strimmor som sitter glest. En frisk sort som ger skörd snabbt, redan nu hösten 2021 har den satt enstaka frukter.

Lepas Melon – (Lepaan meloni) – Zon V (VI) Sött sommaräpple från 1830-talet. Saftig, söt frukt med smak av melon utan vinsyrlighet som har högt C-vitaminvärde. Färgen är ljusgul med röd, gles täckfärg. Det ser nästan ut som om den har målats med röd sprayfärg på stort avstånd. Beskrivs som en utmärkt pollinerare. Frukten glasar ibland riktigt vackert.

Rödluvan – Zon V-VI Klarrött höstäpple som går att lagra fram till jul men som är godast att äta direkt från trädet. Äpplena mognar i skiftet mellan september och oktober. Smaken beskrivs som sötsyrlig och god. Frukten är medelstor (ibland ännu större), saftig med daggigt skal och fast vitt fruktkött. Rödluvan har en mörkbrun stam och medelstarkt växtsätt med en kraftig mittstam men kan ha svårt att bilda krona. Sorten kan drabbas av skorv. (Näslund & af Sandeberg 2010 s 386) Rödluvan är en ganska ny sort som släpptes på marknaden 1994 och är resultatet av en korsning av den ryska äppelsorten Barhatnoe och kanadensiska äpplet Lobo. Det fina med Rödluvan är att det är en äppelsort som ger frukt snabbt och dessutom ger ganska jämna skördar. Redan nu hösten 2021 har den fått enstaka frukter. Pollineras bl a av

Alexander, Alice, Charlamovsky, Guldborg, Gyllenkroks Astrakan, Julyred, Kavlás, Silva, Snövit, Suislepp, Sylvia och Transparente Blanche. (Näslund & af Sandeberg 2010: 386)

Rött Kaneläpple /Röd Kanel/ Rött Höstäpple – (Punakaneli på finska, Koritschnevoje på ryska) Zon I-V (VI). Ett rödgult höstäpple som blir nästan helrött när det mognat. Frukten beskrivs som saftig och lite syrlig med tydlig kanelarom. Funkar fint både att äta färsk och som tillagad i köket. En rikbärande sort med ryskt ursprung. Bra pollinerare men det verkar som om jag får ha tålamod och vänta länge på första skörden, kanske får jag vänta i 4-8 år...! Hoppas att den är värd väntan (Blomqvist Plantskolas hemsida).

Smultronäpple – Zon I-V. Rödbrunn äpple från småland som beskrivs som ett gott bordsäpple. Sägs ha kommit till Sverige med karolinerna till Haghults socken (Nilsson 1986:253). Trädet växer medelstarkt och ger frukt sen höst/tidig vinter. Frukten är medelstor och avlångt äggformad med gul bottenfärg och rödbrun täckfärg. Saftigt och sött med en fin balans mellan sötma och syra med en väldigt speciell smak. Fruktköttet är grönvitt eller vitt och frukten mognar i oktober, håller i en månad ungefär enligt vissa källor, enligt andra källor har det god hållbarhet... Hm. Vi får väl se. Pollinerar bl a av Gyllenkroks Astrakan, Sävstaholm och Transparente Blanche.

Sockermiron – (Sokerimiron) Zon V Ett sommaräpple med gulgrön botten och röda strimor. Sockermiron är en gammal rysk sort som odlats i Karelen från början av 1800-talet. Frukten är medelstor, söt och saftig men eftersom den saknar vinsyrlighet så brukar vuxna beskriva smaken som ointressant eller som för söt. Barn brukar tydligen älska den, vi får se vad lillgrabben i hushållet tycker om några år när den hunnit sätta frukt. Sorten beskrivs som kraftigväxande och en bra pollinerare.

Särsö / Cloetta / Mignon – Zon IV-V Ett höstäpple med gul botten och röda strimor. Frukten är stor och saftig med sötsyrlig smak och är verkligen jättegod! Det här är en av få sorter i äppelhäcken som jag faktiskt har smakat och jag gillade den skarpt! En väldigt frisk sort som ger skörd fort. Trädet beskrivs som starkväxande, anspråkslöst och lättodlat så det verkar ju lovande det här. Särsö är döpt efter ön med samma namn i stockholmstrakten, och efter trädet som kallades Mignon och växte vid Cloettafabriken i Östergötland. 1936 vid en äppelutställning framkom det att de var en och samma sort (Näslund & af Sandeberg 2010:444 och Nilsson 1986:106-107).

Veiniöun/ Estniskt Vinäpple – Zon I-V (VI) Vackert rödköttigt, supersyrligt äpple från Estland som togs fram på 1950-talet av Uno Kivistik, odlas mer och mer i Finland tack vare Leif Blomqvist. Ett höstäpple som enligt vissa källor klarar ända upp till zon 6. Spektakulär blomning i mörkt rosa toner (Trädgårdstrollets Trädgårdsblogg - Veiniöun och andra äpplen med rött fruktkött av Jasmine Waara 2018-12-06).

Vuokko – Zon III-VI Sötvisyrligt sommaräpple från Pikis i Finland som är resultatet av en korsning av Melba och Huvitus. Frukten är saftig och äggformad med gul täckfärg med orange prickar på solsidan. Sorten beskrivs som en bra pollinerare och pollineras bl a av Dolgo, Heta, Melba, Jättemelba, Petteri, Pirja, Samo och Jaspi. Växtsättet är öppet och Vuokko lär ha bra grenvinklar. Namnet betyder anemon på finska (Blomqvist Plantskolas hemsida).

Lepagehäckens ändar

Behöver häcken ha ändar? Nej, inte egentligen. En lepagehäck kan ju också formas som en cirkel (som i de franska rondellerna) som ju då tar stöd i sig själv och varken får en början eller ett slut. Även en klassisk lepagehäck på rad kan avslutas med att ett skott böjs ned till marknivå så att häcken avslutas med en båge. Vanligare är att avsluta den med ett upprättväxande spö, eller en extra stark lodrät trästör som stöd (men att ändå behålla de mindre individuella stöden för varje planta). När jag mailade mina funderingar till Henrik Bodin på Riksförbundet Svensk Trädgård så föreslog han ekstolpar som avslut eftersom jag då kunde spänna upp trådar mellan dem för att hindra häcken från att luta med tiden, alternativt att jag skulle använda just A2 spön för stabilitetens skull ” /.../och sedan klippa dessa ganska smala, så de får ett pelarformat utseende.” (Trädgårdstrollets Trädgårdsblogg: Fransk lepagehäck på finska del 2: ändarna av Jasmine Waara 2019-08-18)

Jag valde att använda upprättväxande äppelspön på starkväxande A2 grundstam i vardera ände av lepagehäcken trots att resten av häcken är på svagväxande B9. Dels för att jag inbillar mig att häcken blir stadigare så, och dels för att det var det växtmaterial jag råkade ha hemma till övers. Ändarna består av höstäppet James Grieve på grundstam A2 och det rödköttiga höst/vinteräppet Veiniöun på fröförökad grundstam av Antonovka.

Plantering av lepage: plats, avstånd och vinkel

Alla fruktträd bör placeras i ett soligt, varmt och vindskyddat läge, det gäller även spaljéade fruktträd som lepage. I boken *Konsten att sköta ett äppelträd* skriver Görel Kristina Näslund att ”Hur mycket sol som når äppelträdet är avgörande för skördens storlek och kvalitet. Ja, ett tillräckligt antal timmar i gassande sol är A och O om vi ska få fin frukt.” (Näslund 2019:14) Andra saker författaren lyfter fram är god jord som helst inte ska vara hårt packad tung lerjord som jag har här hemma hos mig utan snarare mullrik, porös, djup, väl-dränerad och ogräsfri jord. Även om kompakt lerjord innehåller mycket näring så är den inte bra eftersom den innehåller för lite syre, därför behöver sådan jord bearbetas och jordförbättras med organiskt material.

Görel Kristina Näslund lyfter också fram platser som bör undvikas: blåsiga platser som smala dalgångar, kallluftsjöar och områden med stora temperaturväxlingar vintertid eftersom det riskerar att ge frysskador på träden (Näslund 2019:14). JE Thorsell rekommenderar skyddade lägen, t ex vid en solig vägg, men menar att även fristående spaljéade fruktträd kan ge bra frukt (Thorsell 1936:41).

Rekommenderat planteringsavstånd för lepagehäck är ca en meters avstånd mellan plantorna, de placeras i en vinkel med 45 graders lutning (Samuelsson & Schenkmanis 1995:52).

Ändarna planterar jag däremot rakt eftersom de ska bli upprättväxande stöd åt äppelhäcken. Den ände som äppelspöna ”lutar mot” har jag också 1 meters avstånd till, men den änden som äppelspöna ”lutar från” har jag med tiden valt att ha bara ½ m avstånd till, det ser helt enkelt bättre ut rent visuellt och blir lite mer stabilt. Räkna med att en fristående lepagehäck blir ca 1 m bred, ev lite bredare.

Bildtext: År ett planteras äppelspöna i 45 graders vinkel med 1 m mellanrum. Avståndet till den ena stolpen har jag valt att ha 50 cm mellanrum av estetiska skäl. Min egen lepagehäck är längre med fler spön, bilden visar enbart fyra spön av pedagogiska skäl eftersom jag vill lyfta fram skillnaden i avstånd till pelarspöna.

Vanligen är det 50 cm planteringsavstånd som rekommenderas, men det kan vara längre beroende på hur pass starkväxande grundstam man valt (Samuelsson & Schenkmanis 1995:50).

Det är lättare att gräva ett långt dike till lepagehäcken än individuella hål. Minst 50 cm djupt (gärna mer) och 50 cm brett, så långt som behövs för det antal plantor du valt. Plantorna ska stå i samma nivå med markytan som de stod i sina krukor, så det gäller att fylla upp och blanda i botten med en bra mullrik jord. Eftersom jag har tung lerjord så valde jag att blanda den befintliga jorden med barkmull och kompostjord, en tredjedel av varje ungefär. Undvik att enbart köpa och använda billig planteringsjord på säck, eftersom den vanligen mest består av höghumifierad torv så bryts den ner väldigt fort, vilket i praktiken innebär att plantorna kommer att sjunka ner successivt. Och kom ihåg att vattna plantorna regelbundet, inte bara första säsongen utan helst också i några år framöver. Min lepagehäck fick solcellsdriven droppbevattning, det har funkat bra.

Alla plantorna i lepagehäcken behöver också stöd av ett armeringsjärn eller vågrät lina att bindas mot för att de ska hålla formen och inte börja växa snett eller luta när höstvindarna kommer. ”Lättast är att sätta ner några stadiga störar och dra en vajer mellan dessa på olika höjder.” skriver Ångström-Isacsson & Ångström i boken Äppelfabriken (Ångström-Isacsson & Ångström 2014:49). De får också gnagskydd runt sina stammar inför vintern så att inte

harar ringbarkar träden. Kom ihåg att ta av dessa till våren, så att inte årsskott växer fast i dem. Det finns många olika sorters gnagskydd, undvik de som ser ut som spiraler. De är både ineffektiva i början och skadliga på sikt eftersom de riskerar att skära in i stammen och skada trädens bark. Bättre att t ex använda svarta gnagskydd av plast som lindas runt stammen och knyts fast med snöre inför vintern. Med tiden, när häcken fått sin böljande ”rutiga” form går det inte längre att använda samma gnagskydd, då kan du istället försiktigt linda juteväv/säckväv som klippts i remsor runt stammarna. Fäst med snöre.

Om du har rådjur, vildsvin eller andra djur i närheten så rekommenderar jag varmt att du även hägnar in häcken för säkerhets skull, detta gäller i synnerhet vintertid.

Beskärning av spaljétrade äppelträd och lepage

Eftersom spaljétrade träd är skapade av människan och inte förekommer av sig själva i naturen så behöver de också mer regelbundet underhåll i form av tillsyn av uppbindning och beskärning (jämfört med friväxande träd). Hur mycket och hur ofta du behöver beskära beror delvis på huruvida du valt en starkväxande grundstam eller en svagväxande, men oavsett grundstam så är löpande skötsel och tillsyn viktig.

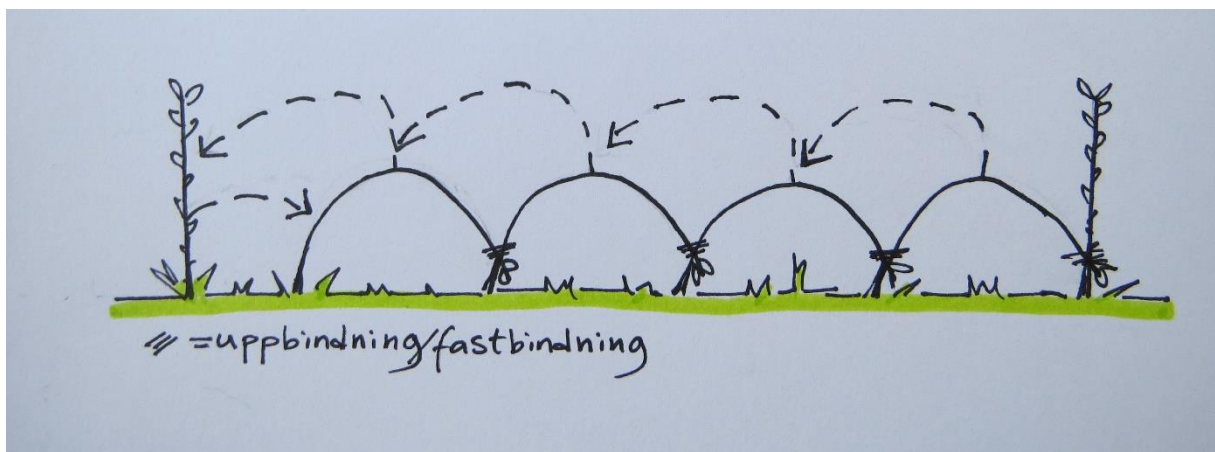
Grovt förenklat kan man säga att beskärning handlar om var på grenen man ska klippa, när och varför. Jag brukar tänka på bladknoppar som gasen och blomknoppar som bromsen i en bil; ju mer och fler bladknoppar desto mer/snabbare tillväxt, och ju mer och fler blomknoppar desto mindre/långsammare tillväxt. Att beskära fruktträd innebär att manipulera fruktträd, att lyckas hitta balansen mellan gasen och bromsen så att trädet går lagom fort fram och får *både* fruktsättning och tillväxt. Vi beskär alltså dels för att forma växtmaterialet, men också för att få jämn fruktsättning och frukt av god kvalitet. Om du tittar närmare på knopparna på ett ettårsskott så ser du att knopparna längst ut på grenen ofta är större (vegetativa skott, ger blad), medan knopparna på mitten och längre ner är mycket mindre (generativa skott, ger frukt). De mindre knopparna på mitten av grenen kan utvecklas till fruktbärande skott på egen hand utan mänsklig inblandning, men om du beskär de vegetativa skotten så ökar sannolikheten att även de generativa knopparna längst ner närmast basen ”vaknar till” och utvecklas till fruktskott (Horgby 2012:18).

Spaljéträd beskärs lite annorlunda än vanliga, friväxande äppelträd. Vanlig underhållsbeskärning av spaljétrade fruktträd är

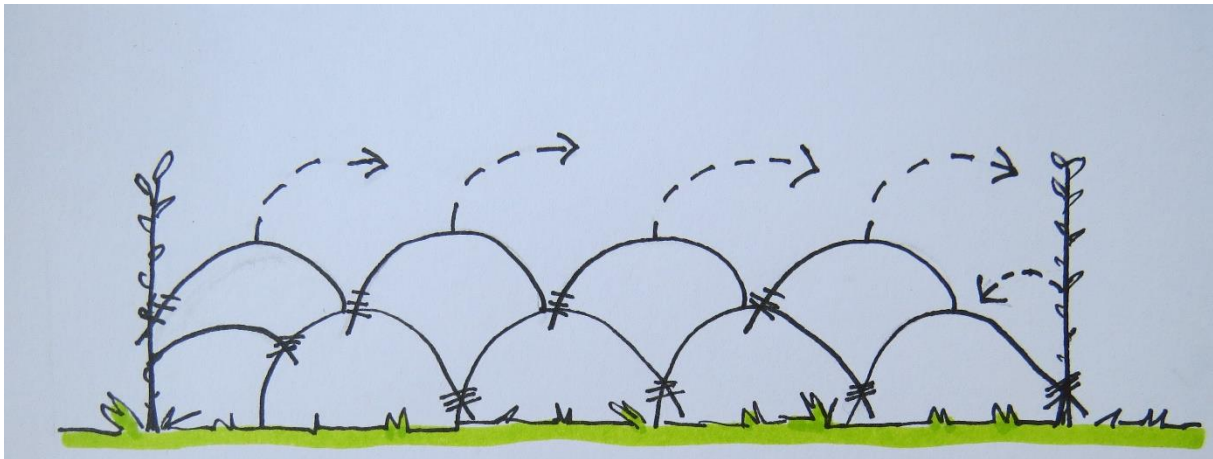
sporrbeskrning på våren/vårvintern och pincering på sommaren. Syftet är dels att bibehålla den önskade spaljerade formen och att bibehålla balansen mellan tillväxt och fruktsättning, vilket i huvudsak brukar betyda att tvinga fram fruktved (blomknoppar) ur vegetativa skott (bladknoppar). Men även motsatsen förekommer; gamla träd **som gått lite i stå** kan istället via beskärning på våren tvingas skjuta fram vegetativa skott ur fruktved. Det kan åstadkommas på olika sätt, ex genom att blomknoppar klipps av på mitten innan de slagit ut, eller genom att ett grunt (bara några millimeter djupt) halvmånesnitt görs ovanför en sovande knopp. Man kan också korta in långskott för att väcka sovande knoppar och sedan tillämpa D-snitt eller T- snitt för att få fram grenar i önskade riktningar (Horgby 2012:29).

Ytterligare ett sätt att tvinga fram fruktved är att inympa/okulera in blomknoppar (med flera bladknoppar för att den ska orka etablera sig), lite överkurs kanske men en effektiv sista utväg om inte något av exemplen ovan fungerat.

En lepagehäck beskärs i princip på samma sätt som spaljerade fruktträd med sporrbeskrning och pincering, men med det viktiga undantaget att det allra kraftigaste skottet på mitten av bågens ovansida sparas eftersom det ska bilda häckens nästa våning (Samuelsson & Schenkmanis 1995:53). Äppelspöna binds ner *i motsatt riktning* varannan våning enligt Samuelsson & Schenkmanis bilder men jag tror att sannolikt kan man låta alla våningar av lepagehäcken vara riktade *åt samma håll* om man istället har te x en rund rondellform utan ändar (Samuelsson & Schenkmanis 1995:52-53)

Bildtext: År två binds spöna ner vid basen hos sin framförvarande granne. Tredje året behålls det kraftigaste skottet på bågens topp, övriga kortas in. Skotten binds ner i motsatt riktning varannan våning.

Med åren blir våningarna fler och fler. En våning är vanligen ca ½ m hög, tre våningar blir därmed ca 1,5 m hög. När du är nöjd med antalet våningar kortar du in även mittskotten på bågen, du slutar helt enkelt bygga vidare på den uppåt.

När

Om du vill gasa igång tillväxten görs beskärningen vanligen på vårvintern, om du vill bromsa tillväxten beskär du i JAS (förkortning för Juli, Augusti, September) men det finns undantag. Men, det gäller att anpassa beskärningen efter sort och grundstam. Vissa sorters äpple är väldigt svagväxande i sig själva, om en sådan sort ympats på en svagväxande grundstam (exempelvis Discovery på grundstam B9) så kan ständig beskärning under vårvintern behövas för att undvika att trädet stannar i tillväxt.

Sporrbeskärning vår/vårvinter

Den vegetativa tillväxten, årsskotten/"bladgrenarna" kortas in vid 2-3 knoppar vid svagväxande grundstam (det kallas för kort sporre) eller vid 5-8 knoppar (det kallas för lång sporre) vid starkväxande grundstam. Till nästa år har det bildats både långskott, ringsporrar och sen sporrar (kanske till och med fruktspjut), då kortar du in ett av långskotten och beskär bort de övriga (Ångström-Isacsson & Ångström 2014:148). Fortsätt på samma sätt vid behov. Tänk på att hela tiden spara ett enda långt årsskott på toppen av varje "båge", det ska ju bilda en ny båge, dvs nästa våning på lepagehäcken. **En bra grundregel är: Varannan blomknopp, varannan bladknopp, för att hela tiden få lagom med ny tillväxt.** Men verklighetens växtmaterial ser sällan ut som i böckerna...

De upprättväxande spöna som bildar häckens början och slut beskärs regelbundet genom att du kortar in sidoskotten vid 2-3 knoppar (kort sporre om svagväxande, lång sporre om starkväxande)) så att de får en smal och stram form på sidorna, de toppas när du är nöjd med höjden.

Sommarbeskrning juni-augusti: pincering

Pincering görs i omgångar under perioden juni-augusti. ”/.../Det innebär att du nyper av alla unga skott ovanför två tre knoppar.” (Israelsson 2006:91) När årsskotten blivit 10-15 cm långa och fått ungefär 5 stycken blad så kapar du toppen på detta i juni. Om det kommer nya skott från den avklippta toppen så klipp igen i juli: lämna kvar ett skott med tre knoppar. Om det kommer nya skott igen så klipp igen i augusti på samma sätt: korta in toppen igen och lämna kvar ett skott med tre knoppar. Kommande vinter är det dags att se över beskärningen igen. ”Klipp in skott som trots pincering blivit för långa. Korta in dem över två tre knoppar.” (Israelsson, 2006:91). Och kom ihåg att hela tiden spara ett enda långt årsskott på toppen av varje ”båge”, det ska ju bilda en ny båge, dvs nästa våning på lepagehäcken. När du inte vill ha fler våningar och är nöjd med häckens höjd klipper du däremot alla skott på den översta våningen i en jämn form. Toppa de upprättväxande spöna när du är nöjd med lepagehäckens höjd och inte vill att de ska bli högre.

Skötsel av lepage första året

Första året planteras spöna, vattnas, gödslas och fixeras i rätt vinkel. Jag kan inte nog poängtera vikten av att vattna och gödsla! Se till att din nyplanterade häck inte torkar ut, och nöj dig inte med att vattna enbart första året utan gärna i minst två år. Om du har valt B9 som grundstam så behöver du i princip vattna den för alltid, eftersom de har så pass små rotsystem. Gödsla på våren, inte bara med kväve utan också med mineralgödsel för rötternas och framtida frukts skull. Ge gärna mineralgiva även på hösten.

Skydd mot marodörer är också viktigt, särskilt vintertid när hungriga rådjur, harar och andra marodörer söker sig in i din trädgård på jakt efter mat. Hägna in äppelhäcken ordentligt, och sätt på gnagskydd som fästs ordentligt. Annars blir ju lätt allt ditt arbete bortkastat om plantorna ringbarkas.

Titta till uppbindingarna regelbundet så att de inte skär in i barken och orsakar skador på träden, det räcker att flytta dem några millimeter åt endera hållet ibland. Se till att de bibehåller den önskade vinkeln genom att titta till och justera uppbindingen regelbundet.

Skötsel av lepage andra året

I teorin är det först vid år två som spöna ska böjas ner till basen på plantan framför, och år tre som formbeskärningen börjar på allvar med att toppskottet sparas till att bli nästa våning och andra grenar kortas in... Men i praktiken kan det bli annorlunda. Min häck, på B9 har knappt vuxit alls det tredje året så minimal beskärning har behövts. Beskär häcken vid behov istället. Om jag istället hade valt A2 så hade jag istället sannolikt behövt börja med beskärningen tidigare.

Tänkvärt

Tänkvärt från besöket hos Lennart Svahn i Duvbo är att skötsel om lepage handlar om så mycket mer än beskärningen (Trädgårdstrollets Trädgårdsblogg: Lepagehäcken i Duvbo av Jasmine Waara 2019-12-07). Lika viktigt är regelbunden tillsyn: Titta till häcken regelbundet, att flytta på snören och uppbindningar så lite som några millimeter åt sidan kan göra underverk, annars riskerar de att skära in i barken och kan orsaka riktigt fula skador där svampars sporer och annat elände kan ta sig in och få fäste.

Tänk också på att lossa lite och knyta om uppbindningen varje år, träden får ju en ny årsring och den måste ha utrymme att växa utan att trädets bark skadas.

Lennart Svahn poängterade också att alla grenar som du böjer ner blir svagare i tillväxt, det blir väldigt tydligt just på en lepagehäck men är kunskap som är värdefull också om du tänker spaljéra fruktträd i andra former. Det här examensarbetet är skrivet under tiden som jag gått utbildningen Diplomerad Pomolog för Centrum för Pomologisk Utbildning. Särskilt studiebesöket med beskärningsutbildning på plats i Kivik har varit av stort intresse för mig, eftersom vi då på plats fick se skillnaden i hur olika äppelsorter kan ”bete sig” beroende på vilken grundstam de ympats på. I visningsträdgården vid Kiviks Musteri växer t ex Discovery på svagväxande stam, dvs den växer knappt alls. Discovery är ju en sort som är svagväxande i sig självt, att ympa en sådan *svagväxande sort* på en *svagväxande grundstam* är alltså ingen vidare bra idé. Samma sak kan sannolikt sägas för många andra sorter, James Grieve mfl och det tror jag är mycket viktigt att som lepage-häck-skapare ta med beräkningarna i sitt val av sorter och grundstam.

Det är ju förstås lättare att beskära bort ”för många” grenar, än att trola fram grenar ur intet. Om du är rädd för att göra fel vid beskärning så kan det vara skönt att välja A2 som

grundstam, eftersom du på så vis får mer material att jobba med, fler grenar att välja bland. Eller välj päron istället för äpple, enligt Niklas Medin är päron lättare att göra lepage av än äpple (Trädgårdstrollets Trädgårdspodd Avsnitt 9: Om päron). Sådär i efterhand kan jag konstatera att B9 inte är optimalt för lepage, eftersom tillväxten är olidligt långsam. Till nästa häck väljer jag nog A2. Helst hade jag valt P60 men de grundstammarna gick inte att få tag på när jag behövde dem.

Slutord

En lepagehäck är ingen skrivbordsprodukt, det är ett levande material som sällan betar sig precis som du vill... Grenar kommer ofta på fel ställen, eller inte alls. Sådär i efterhand önskar jag att jag litat mer blint på de fysiska personer jag pratat med som har egen praktisk erfarenhet av lepage, istället för att främst luta mig mot teoretisk litteratur. Personerna rekommenderade starkväxande grundstam, litteraturen rekommenderade svagväxande. Jag borde ha lyssnat på personerna.

Jag önskar att jag valt A2 istället för B9, eftersom tillväxten är så förtvivlat långsam här i zon 4. Men sannolikt hade P60 varit ett ännu bättre val (synd bara att den grundstammen inte gick att få tag på). Till dig som själv funderar på att göra en lepagehäck av äpple så rekommenderar jag därför att använda A2 hellre än B9, för med starkväxande material får du fler grenar ”att välja på” när du ska bygga upp den form du önskar. Det är lättare att klippa bort oönskat material, än att tvinga fram önskegrenar. Allra enklast för en osäker nybörjare verkar det vara att istället använda päron istället för äpple som växtmaterial till just lepage, eftersom det verkar vara ett snällare, mer lättmanipulerat växtmaterial att spaljéra.

Och sist men inte minst; ibland växer inte plantorna som man vill. Ibland växer de inte alls. En av mina plantor i lepagehäcken har inte alls vuxit som den ska, den bara står och stampar trots likadan behandling (gödsling och vattning) som de andra. Kanske blev inte ympningen så bra som jag trodde, eller så är det grundstammen som kanske var ett måndagsexemplar, vem vet... Oavsett orsak så är det skönt att ha reservplantor att ta till om det skulle behövas. Jag har några att välja på, så jag tänker helt enkelt ta bort den plantan som strejkar och ersätta den med en annan sort på B9 som ympades vid samma tillfälle. Så snåla inte på växtmaterial, det är skönt att ha lite extra till hands om det skulle behövas.

Sammanfattning

Spaljérad fruktträd är både vackra och praktiska eftersom du då kan odla mycket frukt av god kvalitet på liten yta. De går att göra i många olika former och storlekar, jag tycker mycket om lepage, det franska formatet av spaljérad lepagehäck av äpple eftersom den dessutom möjliggör att du kan odla extra många olika sorters äpple på liten yta. En lepage kan vara olika hög men ser ut som ett levande, rutigt, böljande staket ungefär. Den ska helst placeras i soligt, skyddat läge i mullrik, väl-dränerad jord. Ettåriga plantor, så kallade äppelspön placeras med ca en meters avstånd i 45 graders lutande vinkel. (Äppelspöna kan du köpa eller beställa hos välsorterade plantskolor eller göra själv genom att ympa ihop ädelris med grundstam.) Dessa planterade äppelspön behöver stöd, uppbindning, vattnas, gödslas och skyddas mot rådjur och andra gnagare. Titta till uppbindningen regelbundet och flytta på den då och då för att hindra skador i barken. Sporrbeskrning görs under vårvintern, sommarbeskrning/pincering görs 1-3 ggr under sommarmånaderna juni, juli, augusti. Spara ett långt skott på varje planta att böja över och fästa i äppelspöt bredvid i 45 graders vinkel. På så vis bygger du vidare på äppelhäckens våningar. Om du vill ha tydliga ändar så placera dessa upprätt med 1 m planteringsavstånd, alternativt att den ena änden (som äppelspöna lutar sig ”från” bara har ½ m planteringsavstånd, för estetikens skull).

Den största svårigheten under arbetets gång har varit alla dessa val jag behövt göra... Det har tvejtusan varit ett ständigt ”väljande”. Att en enda lepagehäck skulle tvinga fram så mycket funderande, tänkande, jämförande och velande fram och tillbaka hade jag väl aldrig trott. Att göra en böljande, spaljérad äppelhäck i flera våningar trodde jag främst skulle handla om beskrning och placering, men icke. Att göra en lepagehäck innebär just att du själv måste göra den, den finns inte att köpa färdig någonstans. Och för att kunna göra den så behöver du först bestämma, välja och fundera kring detta:

- 1, Var ska häcken stå någonstans?
- 2, Välj grundstam (och beställa dessa i tid)
- 3, Bestäm dig för vilka sorter du vill ha (och sedan ska du lyckas hitta dem allesamman till ett och samma ymtillfälle)
- 4, Vilket växtmaterial till ändarna vill du ha? (vill du ha ändstolpar eller inte?)
- 5, Ympa själv eller köpa färdiga spön?

6, Ska du ympa eller binda ihop träden med varandra?

7, Hur många våningar ska häcken få?

Att göra själva häcken är rent hantverksmässigt inte särskilt svårt, men att fatta alla dessa beslut är desto svårare. Jag hoppas ändå att du vill försöka och att det här arbetet kan vara dig lite till hjälp.

Allt gott och varmt lycka till!

Jasmine Waara

Källförteckning

Böcker

- Israelsson, Lena (2006) *Kål och krasse, den nya köksträdgården* Stockholm: Bonnier
- Johnsson, Torsten (1988) *Odling på frukt* Helsingborg: LTs Förlag
- Nilsson, Anton (1986) *Våra äpplesorter* Stockholm: Nordiska Museet
- Näslund, Görel Kristina (2019) *Konsten att sköta ett äppelträd* Sigtuna: Kärnhuset
- Näslund, Görel Kristina & af Sandeberg, Ingrid (2010) *Svenska äpplen* Sigtuna: Kärnhuset
- Samuelsson, Lars Eric & Schenkmanis, Ulf (1995) *Odling på spalje* Västerås: Ica bokförlag
- Seymour, John (1980) *Självhushållning, en handbok en idébok* Stockholm: Albert Bonniers Förlag AB
- Thorssell, JE (1936) *Spaljefruktodling* Stockholm: Nordisk rotogravyr
- Vollbrecht, Klaus, Alm, Gustaf & Veltman, Hans (2006) *Beskärningsboken* Stockholm: Natur och Kultur
- Ångström Isacsson Katharina & Ångström Lars (2014) *Äppelfabriken: mustning, äpplesorter och recept* Stockholm: Natur och Kultur

Internet

Hemma hos Svahns – blogginlägg på blogg/hemsidan Svenska Äpplen av Görel Kristina Näslund 2017-05-14

<http://svenskaapplen.blogspot.com/2017/05/hemma-hos-lennart-och-lena-svahn.html>

Hur man spaljerar kärnfrukt från spö till spaljéträd – uppsats för avläggande av filosofie kandidatexamen i Kulturvård, Trädgårdens hantverk och design av Linnea Horgby 2012, Göteborgs Universitet

<https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/33056?locale=sv>

Lär dig göra din egen äppelhäck – nätartikel Dalademokraten 2008-07-31

<https://www.dalademokraten.se/artikel/lar-dig-gora-din-egen-appelhack>

Lepagehäcken i Floda – blogg/hemsida av Peter Glader, certifierad fruktträdsbeskärare 2019-01-01

http://peter.glader.dinstudio.se/gallery_30.html

Riksförbundet Svensk Trädgårds Zonkarta 2019-12-15

http://www.tradgard.org/svensk_tradgard/zonkartan.html

Skogsträdgårdsbloggen – odla ätbart överallt av Philipp Weiss

<https://skogstradgarden.stjarnsund.nu/grundstammar-del-5-var-far-jag-tag-pa-dem/> 2019-03-15

<https://skogstradgarden.stjarnsund.nu/grundstammar-del-1-applen/> 2019-02-03

Trädgårdstrollets Trädgårdsblogg – av Jasmine Waara

<https://www.tradgardstrollet.se/2019/12/07/lepagehacken-i-duvbo/>

<https://www.tradgardstrollet.se/2019/08/03/fransk-lepagehack-pa-finska-del-1-sortval/>

<https://www.tradgardstrollet.se/2019/08/18/fransk-lepagehack-pa-finska-del-2-andarna/>

<https://www.tradgardstrollet.se/2018/12/06/veinioun-och-andra-applen-med-rott-frukt-kott/>

Apelkonsult.se <https://apelkonsult.se/gallery.html> 2021-09-19skötsel

Blomqvists Plantskola, om de finska äppelsorterna

https://www.blomqvistplantskola.com/index.php?route=product/category&path=104_121

2020-02-13

https://www.blomqvistplantskola.com/index.php?route=product/product&product_id=1787&search=r%C3%B6d+kanel 2021-08-12

https://www.blomqvistplantskola.com/index.php?route=product/product&product_id=1818&search=vuokko 2021-09-12

Podcast Trädgårdstrollets Trädgårdspodd Avsnitt 9: Om päron med Niklas Medin

<https://www.tradgardstrollet.se/2021/06/07/poddavsnitt-9-om-paron/> 2021-06-07

Andra källor

Mailkontakt med Henrik Bodin på Riksförbundet Svensk Trädgård

Mailkontakt med Peter Glader, certifierad fruktträdsbeskärare

Studiebesök hos Lennart Svahn i Duvbo, Sundbyberg Sveriges Pomologiska Sällskap 2019-12-03

Uppföljande telefonsamtal med Lennart Svahn, Sveriges Pomologiska Sällskap 2019-12-04

Studiebesök och samtal med Katharina Ångström Isacson, Äppelfabriken på Färingsö i Ekerö Kommun

Telefonsamtal med Bengt Enehammar

Bilder

Omslagsbild fotad av mig till blogginlägget Lepagehäcken i Duvbo på Trädgårdstrollets Trädgårdsblogg

<https://www.tradgardstrollet.se/2019/12/07/lepagehacken-i-duvbo/>

Teckningar ritade av mig, inspirerade av Thorssell, JE (1936) *Spaljéfruktodling* Stockholm: Nordisk rotogravyr och Samuelsson, Lars Eric & Schenkmanis, Ulf (1995) *Odla frukt på spaljé* Västerås: Ica bokförlag